

УДК 339.166.82

А. М. Прошчаликіна,

к. е. н., доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Т. С. Петренко,

студентка, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ АПК

A. Proshchalykina,

Ph.D., assistant professor of economics and International Economics department,

Cherkasy National University Bohdan Khmelnytsky, Ukraine

T. Petrenko,

Student, Cherkasy National University Bohdan Khmelnytsky, Ukraine

UKRAINE'S PLACE IN THE WORLD MARKET OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Проаналізовано структуру зовнішньої торгівлі продукцією АПК України, визначено сильні сторони та проблеми реалізації потенціалу виробництва цієї продукції на світовому ринку. Показано, що у структурі торгівлі переважає сировинний експорт, який залежить від глобальних кон'юнктурних коливань. Визначено конкурентоспроможні напрями розвитку виробничого потенціалу у сільському господарстві України, що посилять позиції на зовнішніх ринках. Перспективи посилення позицій на зовнішніх ринках пов'язані із інтенсифікацією виробництва на основі сучасних технологій; виробництвом та розподілом продукції сільського господарства, що враховує баланс інтересів економічних суб'єктів; пошук і освоєння конкурентоспроможних ніш продукції АПК (зокрема, органічної продукції); покращення системи збуту продукції; вдосконаленням цінової політики; формуванням і розвитком системи сертифікації; вдосконалення системи управління АПК та фінансової підтримки виробників.

The structure of foreign trade of Ukraine's agricultural products is analyzed. Strengths and problems of production potential realization of these products are determined on the world market. It is shown that in the structure of trade raw material exports prevail, which depends on global market fluctuations. The competitive directions of production potential development in agriculture in Ukraine are determined, which will strengthen the positions on foreign markets. Prospects for strengthening positions in foreign markets are connected with the intensification of production on the basis of modern technologies; production and distribution of agricultural products, taking into account the balance of interests of economic entities; search and development of competitive niche of agricultural products (in particular, organic products); improvement of sales system; formation and development of the certification system; improvement price policy; improvement of the management system of agroindustrial complex and financial support of producers.

Ключові слова: сільське господарство, агропромисловий комплекс, експорт, імпорт, конкурентоспроможність, ринок, спеціалізація.

Key words: agriculture, agroindustrial complex, export, import, competitiveness, market, specialization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Активна участь країни у міжнародних економічних відносинах є визначальним фактором розвитку економіки країни. За результатами

оцінок глобальної конкурентоспроможності у 2017 році Україна займає 81 позицію з-поміж 137 країн світу, а за ефективністю ринку товарів 101 [1]. Це вимагає посилення уваги до питань

Таблиця 1. Товарна структура експорту та імпорту продукції АПК України

Товарна група	Експорт у млн дол.				Імпорт у млн дол.			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
I. Живі тварини, продукти тваринного походження	1084,1	1014,5	823,4	775,1	1894,5	1124,1	548,2	626,3
% до підсумку	6,4	6,1	5,7	5,1	23,1	18,6	15,7	16,1
II. Продукти рослинного походження	8875,9	8736,1	7971,5	8093,7	2670,1	2031,6	1146,2	1284,8
% до підсумку	52,1	52,4	54,7	53	32,6	33,5	32,9	33
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	3507,1	3822,1	3299,8	3962,9	403,4	301,7	1823,4	245,9
% до підсумку	20,6	22,9	22,7	25,9	4,9	5	5,2	6,3
IV. Готові харчові продукти	3571,7	3096,3	2468,4	2450,1	3219,5	2601,8	1607,7	1734,0
% до підсумку	21	18,6	16,9	16	39,3	42,9	46,1	44,6
Всього	17038,8	16668,9	14563,1	15281,8	8187,4	6059,3	3484,4	3891,1

Джерело: складено авторами на основі [2].

якості і конкурентоспроможності вітчизняних товарів загалом, і продукції АПК, зокрема. Вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності АПК України може надати поштовх розвитку внутрішнього та зовнішнього ринку, активізації зовнішньоекономічної діяльності, збільшенню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, підвищенню якості продовольчої продукції. Тому пошук шляхів розвитку АПК України та активізації її участі на світовому ринку є актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку зовнішньоекономічного потенціалу АПК України розглядали у свої працях Жураковська Л.А., Кирилюк Є.М., Ковальова О.В., Русан В.М., Собкевич О.В., Юрченко А.Д. та інші.

ВИЗНАЧЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Дослідження вчених щодо особливостей світового ринку продукції АПК та конкурентних позицій продукції вітчизняних виробників на зовнішніх ринках відображають багато важливих теоретичних, методологічних та науково-практичних аспектів, пов'язаних з виробництвом, реалізацією, контролем якості та регулюванням ЗЕД агропромислових підприємств України, але не достатньо дослідженими є питання розвитку конкурентних переваг та пошуку товарних ніш для означених виробників на зовнішніх ринках.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування напрямів підвищення конкурентоспроможності продукції АПК України на зовнішніх ринках.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна є одним із ключових гравців на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Аграрний сектор України сьогодні є опорою української економіки і формує близько 14% ВВП та є одним з основних бюджетонаповнюючих та експортоорієнтованих секторів національної економіки. Близько 20—24% українського експорту становлять продукти агропромислового експорту України. Україна експортує свою продукцію в більш ніж 190 країн світу та посідає провідні позиції на світовому ринку, зокрема, з експорту зернових і олійних культур.

Динаміка та структура зовнішньої торгівлі продукцією АПК України відображена у таблиці 1.

Аналізуючи товарну структуру експорту України можна побачити спад у більшості товарних груп починаючи з 2015 року, насамперед, це пов'язано з кризовими явищами в економіці та втратою російського ринку збуту і заборонаю транзиту українських продуктів через територію Росії. Товарна структура імпорту також характеризується спадом. Україна стала менш залежною від імпортованих товарів з-за кордону і почала нарощувати обороти з виробництва власної продукції. У структурі експорту продукції переважає продукція рослинництва — більше 50%. Не значною — 5—6% є частка продукції тваринництва (це пов'язано з тим, що значна частка продукції вирощується в господарствах населення та з тим, що продукція не відповідає стандартам ЄС. Незважаючи на відсутність чітко вираженої структури, в імпорті аграрної продукції традиційно домінують деякі товари. Це зокрема насіння олійних культур та кукурудзи, плоди —

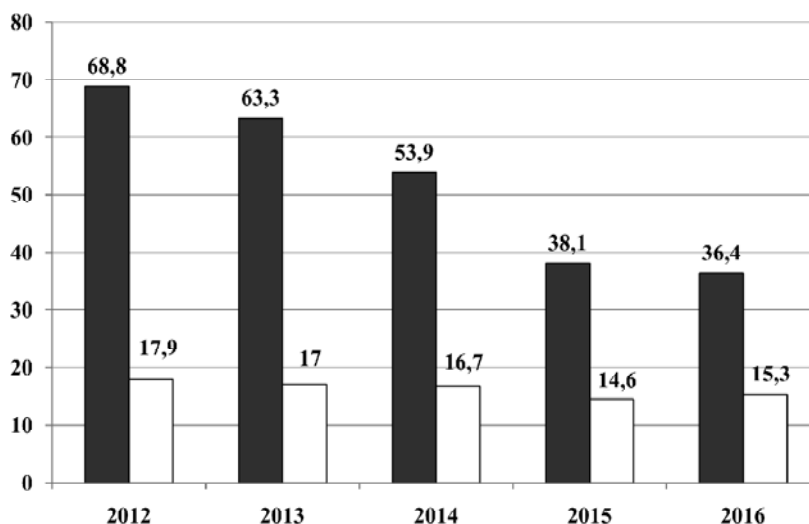

Рис. 1. Частка експорту продукції АПК у загальному експорті України, млрд дол. США

Джерело: складено авторами на основі [3].

здебільшого цитрусові та банани, горіхи, риба (переважно морожена) та ракоподібні, тютюнові вироби і різні харчові продукти. Їх сукупна вартісна частка в імпорті продовольства становить понад 55% [2]. У структурі імпорту переважають готові харчові продукти (39—45% за відповідні роки). Це свідчить про нераціональну структуру зовнішньої торгівлі, коли Україна імпортує товари з високою доданою вартістю, а експортує переважно сировину чи продукцію з незначним ступенем обробки.

Переважна частина продукції вітчизняного АПК експортується до країн ЄС (за даними 2016 року — 26,4%) та США (за даними 2016 року — 7,5%). Частка країн США порівняно з 2013 роком знизилась в 2,8 рази — з 21,3% у 2013 році до 7,5% у 2016 році.

Основним ринком збуту української сільськогосподарської продукції залишається ринок Азії, де основними країнами-партнерами з Азії є Індія, Іран та Туреччина. На другому місці країни ЄС, головними партнерами є Іспанія, Нідерланди та Італія. Трійку лідерів закривають країни Африки (Єгипет, Лівія, Туніс) [3].

Щодо географічної структури імпорту, то лідерами тут залишаються країни ЄС, на них припадає близько 45% імпорту (мова передусім про Польщу, Німеччину і Францію), ще 24% йде з Азії, 16% з Америки, поступово зменшується частка імпорту з країн США. Майже 8% продукції АПК завозимо з Туреччини (здебільшого насіння соняшнику, цитрусові та помідори), Польщі (яблука і м'ясо птиці), Німеччини (екстракти кави та чаю, насіння, плоди для сівби), США (насіння соняшнику, морожена риба, тютюнова сировина) і Франції (насіння соняшнику, кукурудзи і продукти для годівлі тварин).

Тенденцією останніх 5 років є скорочення виручки від експорту товарів з одночасним скороченням експорту агропромислової продукції (рис.1). Проте, не дивлячись на загальний негативний тренд, експорт агропромислової продукції скорочується значно швидшими темпами ніж аграрний, при цьому у 2016 році спостерігається зростання експорту сільськогосподарської продукції.

На тлі спадаючого обсягу загальної експортної виручки зростає частка сільськогосподарської продукції. За останні 5 років частка продукції АПК у структурі експортної виручки України зросла з 26% у 2012 році до 42% у 2016 році. Проте варто зазначити, що основу аграрного експорту все ще становить експорт сировини, а саме продукція рослинного походження — пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби.

Протягом останнього десятиліття простежується тенденція щодо збільшення ролі та впливу великих аграрних підприємств на експорт продукції АПК. Нині найпотужнішими учасниками аграрного ринку є агрохолдинги "Нібулон", "Кернел Груп" та "Державна продовольчо-зернова корпорація України" [3].

В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень справедливо підкреслюється, що для забезпечення сталого конкурентоспроможного розвитку аграрного бізнесу і мінімізації негативних впливів та ризиків світової кон'юнктури Україні необхідно диверсифікувати аграрний експорт як за товарною номенклатурою і асортиментом продукції, так і відносно географічних ринків збуту. Фахівці наголошують на тому, що сировинний вектор не дає перспектив розвитку національній економіці, якщо Україна буде позиці-

Таблиця 2. Напрями підвищення конкурентоспроможності експорту продукції АПК України

Група заходів	Напрями підвищення конкурентоздатності	Особливості реалізації
Планування розвитку галузі	Формування і впровадження державних програм стимулювання експорту продукції АПК, розвитку органічного виробництва, концепції розвитку біоекономіки в Україні	Дозволить узгоджувати строки, ресурси, пріоритетні напрями, механізми досягнення цілей та виконавців
Розширення джерел фінансування	Стимулювання інвестицій в розвиток АПК	Розвивати механізми захисту прав інвесторів при вирішенні спорів, розширити системи кредитного забезпечення (розвиток наявної системи відшкодування процентних ставок не лише для виробників тваринницької продукції, а і для виробників з високою часткою доданої вартості)
	Розвиток системи страхування аграрних ризиків	Сплата державою частини страхових внесків при страхуванні ризиків невиконання експортних контрактів з безпосередньою участю держави при укладанні контрактів. Розробити методик формування тарифів на страхування сільськогосподарських культур та систему контролю погодних умов
	Податкова підтримка	Збереження пільгового оподаткування та відшкодування ПДВ для сільськогосподарських виробників. Це дозволить збільшити непрямую підтримку виробників
Вдосконалення цінової політики	Зниження собівартості продукції	Зменшення впливу посередників у ціноутворенні, переорієнтація на техніку та добрива вітчизняного виробництва
	Зменшення диспаритету цін	Підвищення конкуренції у сфері зберігання і збуту сільськогосподарської продукції, посилення моніторингу цін, покращення інвестиційного клімату для виробників сільськогосподарської техніки
Інтенсифікація виробництва і освоєння нових ринків збуту	Розвиток органічного виробництва	Формування системи стандартів та сертифікації продукції відповідно до міжнародних стандартів
	Розвиток продукції тваринництва	Оскільки значна частина тваринницької продукції вирощується в господарствах населення, то необхідно створити умови для їх перетворення у фермерські господарства за принципом «єдиного вікна»
	Підвищення частки в експорті продукції з високою доданою вартістю (зокрема, продукції харчової промисловості)	Підвищення якості та безпечності, розвиток системи сертифікації
	Підтримка нових технологій вирощування та підвищення урожайності та продуктивності	Податкові пільги для тих, хто впроваджує інновації
Розвиток інфраструктури	Стимулювання кооперації	Створення збутових кооперативів та центрів колективного користування технікою
	Формування кластерів	Формування взаємодії за регіональним та галузевим принципом між органами влади (через програми стимулювання і гарантії), виробниками, переробними підприємствами, науковими установами, збутовими організаціями
	Інформаційна підтримка та моніторинг зовнішньоторгівельних операцій	Частково виконується Аграрною біржею, однак потребує вдосконалення інформаційної роботи щодо кон'юнктури зовнішніх ринків та особливостей реалізації продукції на них

Джерело: складено авторами на основі [4—6].

онуватися лише як виробник сировини з високою доданою вартістю. Відомо, протягом останніх двадцяти років частка доданої вартості сільського господарства і харчової промисловості у структурі валової доданої вартості України знизилася з 23 до 14% [4]. Стрімке зниження цього показника створює реальну загрозу національній продовольчій безпеці. Осно-

ву українського агропродовольчого експорту становить продукція з низьким та середнім ступенем переробки — зернові та олійні культури, соняшникова олія, продукція харчової промисловості. Частка цих товарних позицій динамічно зростає: у 2008 році їх сумарна частка становила 62%, а в 2016 р. вона зросла майже до 90% [5].

Вважаємо, що суто сировинний напрям аграрного експорту слід поступово замінювати шляхом стимулювання інвестицій в галузі тваринництва, а відносно олійних культур — поглиблювати їх переробку на харчові (соняшник, соя) та біоенергетичні цілі (ріпак). Перспективною нішею для вітчизняного АПК є органічна продукція. Однак для розвитку такого типу ведення господарства необхідно розвивати систему сертифікації.

Але в Україні є низка чинників, які перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках, основними з них є: низький рівень розвитку фінансово-кредитної системи, нерозвиненість сфери страхування від виробничих і кредитних ризиків, нерозвиненість інфраструктури АПК, які збільшують вартість виробництва. Українська сільськогосподарська продукція має низьку якість, внаслідок чого ціни на неї знижуються.

Основні напрями посилення конкурентних позицій експорту продукції вітчизняного АПК згруповано у таблиці 2.

Зазначені групи заходів відображають необхідність системного підходу для підвищення конкурентоспроможності та стимулювання експорту продукції вітчизняного АПК.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розвитку АПК України неможливо досягти без відповідної державної підтримки та регулювання. Формування системи коротко- та довгострокового планування розвитку галузі, державна підтримка та розширення джерел фінансування, інтенсифікація виробництва, вдосконалення цінкових відносин на продукцію сільського господарства та інших галузей економіки, розвиток збутової інфраструктури, врегулювання земельних відносин є першочерговими заходами для посилення позицій продукції вітчизняного АПК на зовнішніх ринках.

Подальшого дослідження потребують питання підвищення інвестиційної привабливості АПК України та зниження імпортозалежності.

Література:

1. The Global Competitiveness Report 2017—2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>

2. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Основні показники зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] / Український клуб аграрного бізнесу. — Режим доступу: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini

4. Пріоритети забезпечення зовнішньоторговельної безпеки на аграрному ринку України: аналітична доповідь / В.М. Русан, Л.А. Жураковська [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/agrarn_bez-1b1d8.pdf

5. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні: аналітична доповідь / Собкевич О.В., Русан В.М., Юрченко А.Д., Ковальова О.В., Жураковська Л. А — Національний інститут стратегічних досліджень. — К.: НІСД, 2014. — 45 с.

6. Кирилук Є.М. Напрями стимулювання експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства / Є.М. Кирилук, А.М. Прошчалькіна // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 18. — С. 9—13.

References:

1. The official site of World Economic Forum (2018), "The Global Competitiveness Report 2017-2018", available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>

2. The official site of The State Statistics Service of Ukraine (2018), Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. The official site of Ukrainian agrarian business club (2018), "Indicators of international trade of Ukraine", available at: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini

4. Rusan, V. M., Zhurakovska, L. A. (2017), *Priorytety zabezpechennia zovnishnotorhovelnoi bezpeky na aharnomu rynku Ukrainy*. [Priorities of securing foreign trade security in the agrarian market of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine

5. Sobkevych, O. V. Rusan, V. M. Yurchenko, A. D. Kovalova, O. V. and Zhurakovska, L. A. (2014), *Stratehichni napriamy instytutsiinoho zabezpechennia rozvytku aharnoho sektoru v Ukraini. Analitichna dopovid* [Strategic directions of institutional support for the development of the agrarian sector in Ukraine. Analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine

6. Kyryliuk, Ye. M. and Proshchalykina, A. M. (2012), "Directions of stimulation of export of domestic agricultural products and foodstuffs", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 9—13. *Стаття надійшла до редакції 10.05.2018 р.*